

Az alakzat vitatott alapkérdései az alakzatlexikonban

1. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Stíluskutató csoport 6–7 évi következetes és szívós munkával megszerkesztette az első magyar nyelvű alakzatlexikont. Az alakzatlexikon terjedelme körülbelül 55 ív, megjelenésének időpontja 2008 májusa.

2005 októberében egynapos konferencián foglalkoztunk az alakzat meghatározásának, valamint az alakzatok rendszerezésének nehéz kérdéseivel, és az előadásokat meg is jelentettük külön kötetben (Szathmári szerk. 2006). Ezenkívül a lexikon előszavában külön is kitérek rájuk. Mégsem látom érdektelennek, hogy ezekről a nyelv- és irodalomtudományt egyaránt érdeklő kérdésekről a Magyar Nyelvőr hasábjain külön is szóljak.

2. Először néhány mondatot a csoportról és munkamódszeréről. A csoport 1970-ben kezdte meg munkáját: az ELTE akkori két magyar nyelvészeti tanszékének a stilisztikával foglalkozó tanárai voltak az alapítók. Az első évtizedben inkább csak közös gondjainkról, a stilisztika új egyetemi oktatásának az elméleti és módszertani kérdéseiről tanácskoztunk. A hetvenes évek végétől fokozatosan bővült a csoport más fővárosi intézmények és a vidéki, valamint a határon túli egyetemek, főiskolák stilisztikaoktatóival és -kutatóival. Tagjaink száma 2007-ben már túlhaladta a harmincat. A nyolcvanas évek végéig a 19–20. század fordulójának a nyelvvel és stílusával foglalkoztunk (l. Fábíán–Szathmári szerk. 1989). 1992-től kutatásunk tárgya a két világháború közötti stílusirányzatok vizsgálata volt. A hangsúlyt azonban először a stíluselméletre tettük. A stilisztika ugyanis a 20. század utolsó negyedében vált igazán önálló tudományággá, amikor is segítségül hívta a kiszélesedett nyelvtudományt (modern szemantika, szövegtan, szociolingvisztika, pragmatika, kognitív nyelvészet stb.) és a szintén fellendült modern irodalomelméletet, poétikát, retorikát stb. Ilyen indíttatásra született a *Hol tart ma a stilisztika? (Stíluselméleti tanulmányok)* című kötetünk (Szathmári szerk. 1996). Másik vállalkozásunk eredménye a következő futamidőben (munkánkat ugyanis az OTKA támogatta) a *Stilisztika és gyakorlat* című kötet (Szathmári szerk. 1998), amely mintegy működés közben igyekszik bemutatni a különböző stíluselemzési, megközelítési módokat.

2001-ben határoztuk el, hogy a továbbiakban az alakzatokat fogjuk vizsgálni, és a futamidő végéig megpróbálunk egy teljes (viszonylag teljes) alakzatlexikont összeállítani. Erre a retorikai-stilisztikai jelenségre a következők miatt gondoltunk.

Az alakzat a klasszikus retorika alapfogalma. Az alakzatok – ahogy Fónagy Iván (1990: 18) utal rá: „Nem csak a lírai költemény, az elbeszélés és a dráma szerkezetét határozzák meg. Minden verbális mű, így a film, a tudományos értekezés, az újságcikk, a miniszterhez intézett kérvény vagy az iskolai dolgozat kisebb vagy nagyobb mértékben alá van vetve ezeknek a formai kényszereknek.” És akkor még nem szóltunk a mindennapi – elsősorban a beszélt – nyelvben betöltött szerepéről. Vagyis az alakzatok átfogják szinte a teljes kommunikációt. Megjegyzem, napjainkban a költészetbeli szerepük is megnőtt. Így érthető az is, hogy Arisztotelésztől napjainkig hol a retorika, hol a nyelvtudomány, hol az irodalomtudomány keretében így vagy úgy, mindig foglalkoztak az alakzatokkal, de – különösen korábban – inkább a szűk gyakorlat felől, illetve később is a jelzett tudományok szemléletétől, elméleti hátterétől, módszerétől függően (l. pl. a liège-i, sajátos felépítésű retorikát, amely éppen az alakzatokon alapul). Ezért ma is vitatott az alakzatok meghatározása, rendszerezése, bizonytalan a számuk stb. (l. pl. a Világirodalmi lexikon „alakzat, hang-, szó-, mondat- és gondolatalakzat” címszavát). És bár az újabb retorikák – mindenekelőtt H. Lausberg sokat forgatott munkája (Lausberg 1960, l. még Lausberg 1976) és az újabb vizsgálatok (pl. nálunk Adamik Tamás könyve az antik stíluselméletről, 1998) – előbbre vitték az alakzatok ismeretét, sok még a tennivaló a kommunikációban betöltött szerepüknek, jellegzetességeiknek stb. a feltérképezésében, továbbá számuknak, rendszerüknek a megállapításában, nem szólva a különböző korokban egyes költőknél, íróknál való megjelenésükről. Ebben természetesen segít a kibővült nyelvtudomány, a kiszélesedett stilisztika, a megújult retorika és irodalomelmélet.

Hogyan dolgozott a csoport? Mint korábban is, minden hónapban (kivéve júliust és augusztust) tanácskoztunk. Az elvi-elméleti kérdéseket és az összes szócikket megvitattuk, úgy, hogy a kéziratot előre kiküldtük, majd először két vitaindító mondta el részletes véleményét, és ezt követték a hozzászólások, javaslatok. A szerzők aztán ezeket figyelembe véve véglegesítették szócikküket. Közben kétszer tartottunk konferenciát, és az előadásokat kötetben is megjelentettük a Tinta Kiadó-nak Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozat 18. és 55. számaként. *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa* című konferencián, illetve kötetben (Szathmári szerk. 2003) a szerzők elméleti kutatásaikról, továbbá arról adtak számot, hogy kiknek a műveiben és hogyan jelentkeznek egyes alakzatok. *A stilisztikai alakzatok rendszerezése* című konferencián, illetve kötetben pedig (Szathmári szerk. 2006) – mint már jeleztem – az előadók elsősorban az alakzatok rendszerezésének nehéz kérdéseit, valamint egyes alakzatok jellemzőit járták körül. Ezenkívül *Az alakzatok világa* című sorozatunkban a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában folyamatosan megjelentettünk 20 úgynevezett tematikus füzetet, hogy elsősorban tanáraink már közben is felhasználhassák az eredményeket (a tematikus füzetek felsorolását l. a szakirodalom végén).

Megjegyzem még, hogy az első magyar nyelvű alakzatlexikon megszerkesztéséhez természetesen külföldi (német, angol, francia stb.) munkák rendelkezésünkre álltak, és itthon is támaszkodhattunk bizonyos előzményekre, elsősorban a *Világirodalmi lexikon* szócikkeire – ezek nagy részét Fónagy Iván írta – és a *Kis magyar retorikára* (Szabó G.–Szörényi 1988).

3. Az első kérdés: mit tekintettünk alakzatnak, egyáltalán hogyan határoztuk meg ezt a retorikai-stilisztikai jelenséget?

Az alakzat olyan rögzített és hagyományozott nyelvi forma (szóalak, fordulat, kifejezőmód), amelynek a felhasználása hatásosabbá teszi a stílust, illetve a közlést. Ilyenformán egyszerre szerkezet (forma) és művelet (funkcionálás). Az alakzat mint kodifikálódott nyelvi séma eredetét tekintve olyan átalakító eljárás eredménye, amelynek során a beszélő kommunikációs célból eltér a megszokott, normatívnak tekintett nyelvi formáktól, és ez az új struktúra beépül a beszélő tudatába, majd retorikai jelenséggént kategorizálódik.

Az alakzatok értelmezését illetően fontosnak tartottuk a következőket:

a) Az alakzatok nyitottak: a nagyon változatos és változó kommunikáció eredményeként új és új alakzatok, alakzattípusok jöhetnek létre.

b) A kognitív szemléletnek megfelelően az adott nyelvi forma egyszerre működés is.

c) Ne vagy inkább ne csupán díszítő elemeknek tekintsük az alakzatokat, mint ahogy a régi retorika tette. Az alakzatok ugyanis a teljes megértést, a teljes közlést szolgálják: számolhatunk a díszítőn kívül az érvelő, a legkülönbözőbb érzelmeket keltő, megjelenítő erő képviselő, a pontosságot fokozó stb. funkciójukkal.

d) Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az alakzatok mint a hatáskeltés eszközei fontos stílusjelenségek is.

4. És most lássuk az alakzatoknak az eredetével, a kiterjedésével, a grammatikai hovatarozásával, egyáltalán a mibenlétével és a rendszerezésével kapcsolatos kérdéseket.

a) Az alakzatok „eltérés” volta, illetve hibából való származtatása.

Kétségtelen, hogy az ókoriak (mindenekelőtt Arisztotelész és Quintilianus) az alakzatok forrásaként a nyelvi hibát jelölték meg. És ez a devianciaelmélet éled újjá a 20. század második felében (kiemelve H. Plett és Fónagy Iván nevét). Figyelembe kell azonban vennünk például Quintilianusnak azt a megjegyzését, amely szerint – röviden szólva – az alakzat ösztönösen nyelvi hiba, tudatosan retorikai jelenség. Aztán Fónagy is így ír: „A retorikák szerint az alakzat olyan barbarizmus vagy soloecizmus, melyet a költői szándék formál át vétségéből nyelvi erénnyé” (Fónagy 1970: 147). És Víg Árpád szintén így nyilatkozik: „...az alakzatok mint meghatározott nyelvi sémák a valóságos és a »normális« kifejezésekkel összeegyeztethető képződmények”; továbbá „egy meghatározott nyelvi sémát nem feltétlenül és nem mindig egy meghatározott normához való viszonya, hanem az adott beszéd vagy szövegen belüli funkciója avat alakzattá” (Víg 1981: 488).

Ezért döntöttünk úgy, hogy a hibából való származtatás jelzését általában kerüljük. Az „eltérés”-re azonban hivatkozhatunk (pl. a hangtani jellegű, illetve a szórenddel kapcsolatos alakzatok esetében), de akkor arra is utalunk, hogy mitől és mennyiben tér el.

b) A következő kérdés: a trópusok hozzátartoznak-e az alakzatokhoz, más szóval: tárgyaltassanak-e az alakzatlexikonban?

Induljunk ki Bencze Lóránt megállapításából. Eszerint „a figurák (szkémata) és a trópusok (tropoi) egymástól eltérő szintaktikai, szemantikai és pragmatikai műveletek, valamint különféle nyelvi (hang, morféma, lexéma, szintagma, mondat,

szöveg) szintű műveletek eredményeként megalkotott jelenségek kategóriái. Ez lehetett az oka a többféle osztályozási kísérletnek az ókortól napjainkig, vagy újabban a főkategóriák mellőzésének (pl. B. Sandig stilisztikájában, Sandig 1986). Ezért maga az alakzatok és szóképek közti különbségtétel elméleti síkon nem tisztázódott soha megnyugtató módon” (Bencze 1996: 234). Nem vitatható azonban, hogy a szóképek elsősorban kognitív műveleteket feltételeznek, az alakzatok pedig nyelvi-szintaktikai műveleteket (l. Bencze 1996: 241–2). Viszont mindkét csoport funkciója azonos: a kontextustól függő hatáskeltés. Ez magyarázza, hogy az egyes retorikák – Quintilianustól máig – a köztük lévő különbségeket is taglalják, elemzik (vö. Kocsány–Szikszainé 2006: 13–4, 40–1), de általában együtt tárgyalják őket sokáig mint az „elocutio”, benne az „ornatus” eszközeit. Sőt azt is elmondhatjuk, hogy a 20. század második felében megszülető szemiotikai és strukturális rendszerű taxonómiák – mint Kocsány Piroska és Szikszainé Nagy Irma utal rá (2006: 13) – fel is függesztik a trópus és figura elkülönítését, rendszereik más szempontokat követnek (l. pl. Lausberg 1960, 1976 és Robrieux 2002²).

Ezek alapján mi sem mondtunk le a trópusok felvételéről. Mindazonáltal nem stilisztikai szempontból tárgyaljuk őket, az alakzatokkal való összefüggésük problematikájával meg külön szócikkben foglalkozunk. Megjegyzem még, hogy lexikonunkban a trópusokat (metafora, metonímia stb.) Kocsány Piroska dolgozta ki. Mégpedig a többi szócikktől eltérő módon: főként a velük kapcsolatban napjainkban felmerült problémákra is részletesen kitérve.

c) De talán a legvitatottabb, a legproblematisabb az alakzatok nyelvi-grammatikai hovatartozásának a megállapítása, azaz a nyelvi síkok szerinti rendszerezése, közelebről hogy egyáltalán beszélhetünk-e és milyen esetekben hang-, szó-, mondat-, jelentés- és gondolatalakzatról.

Bencze Lóránt elgondolását követve ezzel kapcsolatban érdemes visszajelentanünk az alakzatvizsgálatok történetére. Három lényegesnek mondható állásfoglalást különíthetünk el. Az ókorban kialakítják a szó- és gondolatalakzat kategóriáját. Cornificius meg is határozza őket, és felsorol 35 szó- és 19 gondolatalakzatot. Cicero a köztük lévő különbséget is megfogalmazza, röviden: „ha a szavakat megváltoztatod, a szóalakzat megszűnik; a gondolatalakzat viszont megmarad, akárhogy is változtatod meg benne a szavakat”. És utal arra, hogy melyik stílusnemhez milyen alakzat és szókép illik. Quintilianus még tovább megy: elkülöníti egymástól a szóképeket és az alakzatokat, továbbá osztályozza, valamint meghatározza őket, s utal a funkcióikra. (L. részletesebben: Adamik 2004: 43–55.)

A 20. században két jellegzetes állásfoglalás különült el a jelzett területen. Ezek közül a liège-i csoport négy nyelvi szinten képzelel el a metabolának nevezett alakzatokat: a szó formáját módosítják az úgynevezett metaplazmusok, a szó jelentését a metaszemémák, a mondat formáját a metataxisok és a mondat logikai jelentését a metalogizmusok. Az úgynevezett neoretorika alapján létrejött rendszerezést többen bírálták, joggal (pl. Bencze 1996: 268; Vajda 1998: 415 kk.), követte viszont Vých Árpád retorikai kislexikonában (1981: 487–514).

A 20. század második felében a ma felé haladva a jelzett tekintetben több jelentős próbálkozás született, elsősorban külföldön. Jean-Jacques Robrieux *Rhétorique et argumentation* című munkájában (Robrieux 2000²) jobbára megtartja

a klasszikus retorika felosztását: figures de sens, azaz jelentésbeli alakzatok; figures de mots, vagyis szóalakzatok; figures de pensée, gondolatalakzatok és figures de construction, szerkesztési alakzatok elnevezésű csoportokról beszél. – Heinrich Plett *Systematische Rhetorik* című művében (Plett 2000) a nyelvi síkok számát megemeli: a fonológiai, morfológiai, szintaktikai és szemantikai síkok mellé odaveszi a grafémiai, a textológiai és az intertextuális síkot. Tehát gondolatalakzat az ő rendszerében nincs. – Tzvetan Todorov *Littérature et signification* című könyvében (Todorov 1967) megkülönbözteti az eltérések csoportját, az anomáliákat és a valódi alakzatokat, a figurákat. Mindkét csoportban négy réteget vesz fel, a nyelvi megvalósulás síkjai szerint: a hangzás, a szintaxis, a szemantika és a referencia síkját.

A magyar nyelvű munkák közül Szabó G. Zoltán és Szőrényi László *Kis magyar retorikája* (Szabó G.–Szőrényi 1988) a következő rendben tárgyalja az alakzatokat: a fonológia, a szintaktika, a szemantika, a pragmatika és a négy változáskategória alakzatai. Vagyis a gondolatalakzatok a pragmatikai alakzatok közé sorolódtak. – Fónagy Iván a *Világirodalmi lexikonban* hang-, szó-, mondat- és gondolatalakzatokat különböztet meg (Fónagy 1970: 146–7). Adamik Tamás (2004: 64–5) azonban felhívja a figyelmet egy tévedésére: a „gondalatalakzat” címszó tárgyalása közben ugyanis Fónagy (1975: 637) arra utal, hogy a gondolatalakzatok elemzésére csak az utóbbi időben került sor, és hogy ezek fogalma az ókori szerzőknél csupán sejtésszerűen, homályosan merül fel olykor. Holott a gondolatalakzat ott szerepel – mint utaltunk rá – már Cornificiusnál.

Összefoglalva mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az alakzatok rendszerezésében sok minden – az alapvetés mindenképpen – megmaradt az ókorból. De arra is utalnunk kell, hogy az antik retorika inkább meglehetősen statikus, mechanikus, taxonomikus módon foglalkozott az alakzatokkal. A modern retorika viszont – és akkor a kognitív-funkcionális szemléletről, amely nyilván átrendezi a nyelvtani kategóriarendszert is, ez alkalommal még nem szóltam – igyekszik a használat felől közeledni hozzájuk, továbbá keletkezésükben, működésükben, azaz a nyelvhasználó gondolkodásával, hatásszándékával szoros összefüggésükben, az interakcióban betöltött komplex szerepük alapján próbálja megragadni őket. (L. Czetter Ibolya „alakzat” címszavát.)

Az elmondottnak megfelelően az alakzatok nyelvi síkok szerinti besorolását illetően abban maradtunk, hogy ha szükségesnek látjuk, akár mindhárom állásfoglalás szerint besoroljuk az illető alakzatot, csak arra kell ügyelnünk, hogy a besorolás ne címkéző, taxonomikus legyen, hanem szemantikai, pragmatikai szempontú, utalva az alakzat grammatikai struktúrájára, kiterjedésére, határaitra stb.

d) Problematikus aztán a négy úgynevezett változáskategória alkalmazása, már csak azért is, mert nem minden alakzat sorolható be közéjük. Az szintén bonyolítja a felhasználásukat, hogy a változáskategóriák és a nyelvi síkok kombinálódnak (jól mutatja ezt a liège-iek 16 mezős táblázata; l. Adamik 2004: 56–7). Így tudniillik az alakzatok besorolhatósága még bizonytalanabb, egyes esetekben még vitathatóbb lesz. Nem beszélve arról, hogy gyakran az alakzat kontextusbeli helyzete dönti el a besorolást megszabó grammatikai, szövegtani és kommunikációs stb. viszonyokat (l. még Kocsány–Szikszainé 2006: 15–6).

A négy változáskategória – mint ismeretes – a nyelvi hibák keletkezésének négyféle műveletével függ össze. A négyes felosztás a kutatások szerint már Platónnál létezett, de mintha Quintilianusnál vált volna megalapozottabbá. Szerinte a nyelvi hibák „per mutationem, adiectionem, detractioem et ordinem”, vagyis felcseréléssel, hozzáadással, elvétellel és szórenddel jöhetnek létre. Így alakul ki a – mondhatnánk – négyes modell, a „quadripartita ratio”, tehát adjekció (hozzáadás, hozzátevés), detrakció (elvétel, elhagyás), immutáció (felcserélés, helyettesítés) és transzmutáció (sorrendváltoztatás, átalakítás). A 20. század második felében újjáéledő retorika központi fogalma, rendező elve az „eltérés” (francia: *écart*) lesz, és tovább él a négy változáskategória is. Ezt vették át tehát kisebb mértékben módosítva, finomítva, bizonyos hangsúlyeltolódásokkal az újabb retorikák szinte napjainkig. Megvan ez a modell Lausbergnél, Todorovnál, a liègi-ieknél, Plettnél, Robrieux-nél és nálunk Fónagnál, valamint Szabó G. Zoltán és Szörényi László *Kis magyar retorikájában*.

A változáskategóriák tekintetében elfogadtuk Kocsány Piroskának és Szikszainé Nagy Irmának a bevezető tanulmányban leírt javaslatát: „...használjuk fel az »eltérés« fogalmát és a változáskategóriák kínálta rendező elveket” (2006: 48–9). Annál is inkább – s ezt már én teszem hozzá –, mert a változáskategóriák alkalmazása, vagyis az eltérés mikéntjének a feltárása belevilágíthat az illető alakzat létrejöttébe, kialakulásába, amire egyébként is ki kell térnünk, beleértve funkcióinak a feltárását is. Talán mondanom sem kell, hogy az erőltetettséget, a kérdéses kategória mindenáron való megjelölését mindamellettt kerültük.

5. Végül felsorolom néhány olyan eljárásunkat, amely nem alapkérdés ugyan, de valójában viszonylag közelről érinti az alakzatokat, illetve az alakzatoknak lexikonunkban való megjelölését, és amelyek egyébként szintén vitathatóak.

Hosszas töprengés után úgy döntöttünk, hogy követve Fónagy Iván *Világirodalmi lexikon*-beli eljárását, a franciák és mások példáját, az alakzatokat a gyakrabban használt magyar nevükön (ha ilyen egyáltalán van), vagy magyarosra átirít latin eredetű elnevezésükön tárgyaljuk (pl. „felsorolás”, „hasonlat” és „préterció”, „szimploké”).

Egy dologban tértünk el a szokásos eljárástól: az úgynevezett igazi, szorosabb értelemben vett alakzatokon kívül a megfelelő helyen tárgyaljuk szócikk formájában az alakzatok elméleti háttérét megvilágító címszavakat (pl. „alakzat”, „adjekció”, „mondatalakzat”, valamint „alakzat és grammatika”, „alakzat és szemantika”, „alakzat és norma” stb.), továbbá – mint említettem – a trópusokat (pl. „metafora”, „szimbólum” stb.), aztán bizonyos olyan, inkább logikai, szemantikai, retorikai és egyszerre stilisztikai jelenségeket, amelyek különböző mértékben kapcsolódnak az alakzatokhoz (pl. „definíció”, „eufónia”, „neologizmus”, „szillogizmus” stb.), végül egyes, az alakzatokhoz is kötődő verstani jelenségeket (pl. „alliteráció”, „kólon” stb.). Mindez lexikonunk didaktikai jellegű és célú voltát erősíti.

Fontos szerepet szántunk az úgynevezett prototipikus példának, amely lehetőség szerint magán hordozza az illető alakzat valamennyi fontos tulajdonságát.

A szócikknek talán a legfontosabb része az alakzat leírása, jellemzése szintén példák segítségével. Mindez jelenti az alakzatnak mint szerkezetnek, illetve mint működő nyelvi-stilisztikai eszköznek a bemutatását, elsősorban a grammatikai,

szemantikai, pragmatikai jegyek felsorakoztatásával. Jelenti továbbá az esetleges alfajok elkülönítését és a tárgyalt alakzat kapcsolódását vagy éppen társulását más alakzatokhoz.

Mivel nem a hagyományos taxonomikus felfogást kívántuk követni, különösen nagy hangsúlyt helyeztünk az egyes alakzatok funkcióinak a bemutatására.

Korszerű példaanyaggal igyekeztünk élni: a legszélesebb körből válogattunk, a szépirodalomtól a publicisztikán át a mindennapi nyelvig, egészen a szlengig, közben ügyelve a felhasználás arányaira is, és arra, hogy idézésre mindig a kritikai vagy a legmegbízhatóbb kiadást vegyük alapul.

A szócikkek érdemi részét a szakirodalmi bibliográfia (nálunk: Irodalom címen) zárja. Felsoroljuk a meghatározó, illetve legfontosabb klasszikus és modern összefoglaló, magyar és idegen nyelvű műveket (pl. Arisztotelész, Quintilianus, illetve H. Lausberg, G. Ueding stb., valamint Szabó G. Zoltán–Szörényi László munkája, továbbá a Világirodalmi lexikon idevágó szócikkei). Megemlítjük továbbá az olyan magyar és idegen nyelvű könyveket, tanulmányokat, amelyek különösen segítik az egyes alakzatok megismerését. A felsorolt munkák szerzőik nevének ábécérendjében azon belül időrendben követik egymást.

Az alakzatok bemutatásában a közlő, leíró jellegű stílusáryalatot követtük, de természetesen a szerzők egyéni fogalmazásmódja valamelyest szinte minden szócikkben kiütözik, mint általában a többszerzős munkákban.

6. Most már az alakzatkutatás szakemberei és a lexikon felhasználói mondhatják majd meg, hogy állásfoglalásainkban, a szócikkek megszerkesztésében helyesen jártunk-e el.

SZAKIRODALOM

- Adamik Tamás 1998. *Antik stíluselméletek Gorgiastól Augustinusig*. Seneca Kiadó, Budapest.
- Adamik Tamás 2004. Az alakzatok és szóképek fogalmáról és osztályozásáról. In: A. Jászó Anna–Aczél Petra (szerk.): *A szónoki beszéd kidolgozása*. Trezor Kiadó, Budapest, 43–69.
- Bence Lóránt 1996. A szóképek, az alakzatok és a metaforaalkotás. (Trópusok és figurák) In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stílusztika? (Stíluselméleti tanulmányok)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 234–309.
- Fábián Pál–Szathmári István (szerk.) 1989. *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fónagy Iván 1970. Alakzat. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon* 1. kötet. Budapest, 146–7.
- Fónagy Iván 1975. Gondolatalakzat. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon* 3. kötet. Budapest, 637–41.
- Fónagy Iván 1990. *Gondolatalakzat, szövegszerkezet, gondolkodási formák*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Kocsány Piroska–Szikszainé Nagy Irma 2006. *Alakzatok. Előtanulmányok egy tervezett alakzatlexikon számára*. Az alakzatok világa c. sorozat 16. füzet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lausberg, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik*. Verlag Max Hueber, München.
- Lausberg, Heinrich 1976⁵. *Elemente der literarischen Rhetorik*. Verlag Max Hueber, München.

- Plett, Heinrich 2000. *Systematische Rhetorik*. Verlag Wilhelm Fink, München.
- Robrieux Jean-Jacques 2000². *Rhétorique et argumentation*. Nathan, Paris.
- Sandig, Barbara 1986. *Stilistik der deutschen Sprache*. Verlag de Gruyter, Berlin.
- Szabó G. Zoltán–Szörényi László 1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 1996. *Hol tart ma a stilisztika? (Stilisztikai tanulmányok)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 1998. *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 2003. *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 2006. *A stilisztikai alakzatok rendszerezése*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Todorov, Tzvetan 1967. *Littérature et signification*. Paris.
- Vajda András 1998. *Költészet és retorika*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Vígh Árpád 1981. *Retorika és történelem*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Az alakzatok világa című sorozat füzetei (sorozatszerkesztő: Szathmári István. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.): 1. Gáspári László: A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése, 2001. – 2. Kocsány Piroska–V. Raisz Rózsa–Porkoláb Judit–Boda I. Károly–Aczél Petra–Domonkosi Ágnes: A retorikai kérdés a nyelvhasználatban, 2001. – 3. Szikszainé Nagy Irma: A retorikai kérdés rövid tudománytörténete, 2001. – 4. Czetter Ibolya: Az ismétlés gondolatalakzatainak értelmezése Márainak a *Napló 1943–1944* és a *Napló 1984–1989* című műveiben, 2001. – 5. Heltainé Nagy Erzsébet: Az ismétlés és az ellentét alakzatai Sinka István *Kadocsa, merre vagy?* című kisregényében, 2001. – 6. Kabán Annamária: A sorismétlés mint versszövegszervező alakzat, 2002. – 7. Tátrai Szilárd: A történet hangsúlyozott elbeszéltsége mint a történetmondás pragmatikus alakzata (Ottlik Géza: *Iskola a határon*), 2002. – 8. Rozgonyiné Molnár Emma: Alakzattársulások egy szépprózai műalkotásban (Szomory Dezső: *A párizsi regény*), 2002. – 9. Szathmári István: Alakzatok Márai Sándor *Halotti beszéd* című versében, 2002. – 10. Czetter Ibolya: Az elhagyás alakzattípusai és értelmezésük a Márai-naplók alapján, 2002. – 11. V. Raisz Rózsa: A közbevetés és a közbeékelés a Mikszáth-prozában, 2005. – 12. Nagy L. János: A chiazmus gondolata és a szöveg chiazmusa, 2005. – 13. Jenei Teréz: Babits szépprózája az alakzatok tükrében (*A gólyakalifa* című regény vizsgálata alapján), 2005. – 14. Cs. Jónás Erzsébet: Alakzatvizsgálat Csehov-drámák fordításában, 2005. – 15. Porkoláb Judit–Boda I. Károly: Alakzatok hipertextuális szövegekben, 2005. – 16. Kocsány Piroska–Szikszainé Nagy Irma: Alakzatok. Előtanulmányok egy tervezett alakzatlexikon számára, 2006. – 17. Kabán Annamária: Komplex alakzat és intertextualitás (Dsida Jenő: *Arany és két szavakkal*), 2006. – 18. Cs. Jónás Erzsébet: Alakzatok és trópusok a műfordításban (Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése orosz eredeti szöveg mellékletekkel), 2006. – 19. Lőrincz Julianna: Petőfi-versek és műfordításai alakzatainak kontrasztív vizsgálata, 2006. – 20. Domonkosi Ágnes: Az alakzatok szöveg- és stílussteremtő szerepe Parti Nagy Lajos költészetében. Tinta Kiadó, 2008.

Szathmári István

SUMMARY

Szathmári, István

Debated issues on figures of speech and an encyclopedia of figures

The author discusses some debated or debatable issues pertaining to a new encyclopedia of figures of speech, to be published in May 2008. This book runs into 55 printed sheets and will be the first of its kind ever published in Hungarian. The present paper explains how those issues are resolved in the encyclopedia. First, the Team of Style Research responsible for the compilation of

the encyclopedia is briefly introduced and the reasons why the team started research on figures of speech are enumerated. Next, the definition of “figure of speech” that the team used is given (“Figures of speech are established and inherited linguistic forms – word forms, phrases, or expressions – whose use makes the style of an utterance more effective. Therefore, they are structures (forms) and operations (functions) at the same time”). After that, the following basic issues are discussed with a brief historical overview and declaration of attitude:

- a) The identification of figures of speech as “deviations” or as being based on former errors.
- b) Are tropes a subclass of figures of speech?
- c) The grammatical status of figures of speech.
- d) The reality of various categories of change.

The paper is concluded by certain practical issues concerning the structure of entries.